

Роля традыцый у фарміраванні нацыянальнай культуры

Беларусь мае глыбокія культурныя карані і багатую спадчыну, якія з'яўляюцца найбольш каштоўнымі здабыткамі нацыі. Народныя казкі, паданні, песні, танцы, іншыя разнастайныя і самабытныя помнікі духоўнай і матэрыяльнай культуры адыгрывалі значную ролю ў грамадскім жыцці беларусаў. Гістарычна склалася, што звычаі, маральна-этычныя нормы, погляды, густы, правілы і абрады, якія вызначаліся сваёй неабходнасцю, значнасцю і актуальнасцю, перадаваліся з пакалення ў пакаленне і сталі звыклымі на ўзроўні грамадскай свядомасці. Усё вышэйадзначанае адносіцца да нацыянальных традыцый беларусаў.

Традыцыя (лац. *traditio* – перадача, паданне ад *trado* перадаю) – звычаі, парадкі, правілы, паводзіны і погляды, якія складваюцца гістарычна ў жыцці кожнага народа ці калектыву, перадаюцца з пакалення ў пакаленне [2].

Традыцыі – у шырокім сэнсе – культурная спадчына народаў, сусветных і рэгіянальных цывілізацый, якія актуалізуюцца ў кантэксце сучаснасці, служаць асновай для развіцця нацыянальнай культуры і надаюць ёй цэласнасць і самабытнасць [1].

Кожнае пакаленне атрымлівае ў спадчыну вызначаныя нормы, правілы паводзін, звычаі, стэрэатыпы, накіраваныя на вырашэнне праблем, якія ўзнікаюць і паўтараюцца ў кожным пакаленні. Гэтыя правілы замацоўваюцца менавіта дзякуючы сваёй неабходнасці, зручнасці авалодвання і ўжывання, паспешнасці вырашэння праблем. Нягледзячы на тое, што часам традыцыі ўключаюць у сабе адбітак невуцтва, жорскіх нораваў, гістарычны шлях склаўся так, каб вызначыць і замацаваць лепшыя ўзоры працы, бытавых адносін і данесці гэтыя ўзоры да новых пакаленняў, як эталоны дзеянняў, пачуццяў і думак. Праз гістарычныя традыцыі нацыя аднаўляе сваю духоўную і

матэрыяльную культуру, свой менталітэт і характар. Традыцыі замацоўваюць дасягненні грамадскага і асабістага жыцця, становяцца ўстойлівымі захавальнікамі набыткаў мінулага.

Традыцыі нараджаюцца пад уплывам гістарычных, эканамічных і сацыяльных умоў, з'яўляюцца адлюстраваннем узаемаадносін людзей у грамадстве. Яны выступаюць як рэгулятары паводзін людзей, паколькі з'яўляюцца сродкам фарміравання і замацавання пачуццяў, настрояў, думак і звычаяў, якія абумоўліваюць паводзіны людзей, у тым ліку псіхалагічны стан асобы. Народныя традыцыі як сродкі выхавання складаюць сацыяльную і педагогіка-псіхалагічную сістэму, якая можа быць накіравана на вырашэнне важных выхаваўчых задач. Пры гэтым вядучае месца займае народная творчасць і практычная стваральная дзейнасць дарослых разам з дзецьмі, на аснове якіх фарміруюцца ўзоры, прыклады, перайманне і імітаванне.

Традыцыі былі ўкаранёны ў працэс жыцця і існавалі ў кантэксце рэальнай дзейнасці. Яны заўсёды выступалі сродкам абагульнення шматвяковага працоўнага вопыту, сацыяльных і сямейных адносін, замацоўвалі маральна-этычныя нормы і нормы звычайнага права, рэгламентавалі час і парадак правядзення каляндарных і сямейных абрадаў і свят, былі дзейсным сродкам фізічнага, разумовага, маральнага і патрыятычнага выхавання чалавека з першых дзён яго з'яўлення на свет, невычэрпнай крыніцай роднай мовы.

Няма духоўнай культуры там, дзе няма ўстойлівых народных традыцый. Вялікая іх роля ў духоўным жыцці людзей, у фарміраванні светапогляду, замацаванні працоўнага вопыту і маралі. Яны адлюстроўваюць і замацоўваюць істотныя, вызначальныя рысы пэўнага этнасу. З імі звязаны такія паняцці як нацыянальная самасвядомасць, нацыянальная спецыфіка і адметнасць кожнага народу.

Традыцыі маюць сваю сацыяльную прыроду, эстэтычныя і этычныя каштоўнасці, сувязь з гісторыяй народа. Гэта своеасаблівы «генетычны код», з дапамогай якога зберагаецца ідэйна-мастацкі вопыт для наступных эпох і пакаленняў.

Традыцыі выконваюць функцыю сродкаў стабілізацыі адносін у дадзеным грамадстве і аднаўлення гэтых адносін у жыцці новых пакаленняў праз фарміраванне духоўных якасцей. Ідэйным зместам традыцыі выступае норма, якая ўказвае агульную накіраванасць паводзін і духоўныя якасці, неабходныя для канкрэтных дзеянняў у вызначанай сітуацыі. Накіраванасць з'яўляецца актыўнай формай адлюстравання патрабаванняў жыцця. У любой сітуацыі яна (у вызначаных межах) дае чалавеку свабоду выбару канкрэтнага ўчынку, і на яго аснове існуе магчымасць імправізаваць паводзіны.

Традыцыі ўплываюць на фарміраванне ідэйна-эстэтычных ідэалаў у грамадстве, светапогляду, сістэмы пачуццяў, уяўленняў і ведаў чалавека аб сваёй прыналежнасці да пэўнай нацыі. Яны маюць вялікія магчымасці ў фарміраванні нацыянальнай самасвядомасці, характару і годнасці, змяшчаюць правераныя і адшліфаваныя сімвалы, якія не даюць прадстаўнікам дадзенага этнасу забыць сваё паходжанне і гісторыю. Такім чынам, традыцыі выступаюць як сродак абуджэння нацыянальнай самасвядомасці, аховы сваёй нацыянальнай культуры ад разбуральнага ўплыву масавай культуры, культур іншых народаў, яны абумоўліваюць ідэі нацыянальнага адраджэння. Рэалізацыя дадзеных ідэй прадугледжвае асэнсаванне і вывучэнне гістарычнага мінулага, традыцыйнай народнай культуры, у якіх увасоблены характэрныя рысы духоўнага аблічча нацыі.

Аднак у наш час многія традыцыі не толькі зніклі з актыўнага бытавання, але і забыты людзьмі. Функцыі некаторых з іх зменшаны або трансфармаваны. Прычыны гэтаму даволі разнастайныя: дэмаграфічныя змены,

урбанізацыя, развіццё сродкаў масавай інфармацыі і шэраг іншых. Але ў жывым бытаванні і сёння існуюць традыцыі, якія ўплываюць на паўсядзённы і святочны побыт беларусаў, рэгламентуюць, хоць і не так строга, лад жыцця, правядзенне каляндарных і сямейных абрадаў.

Традыцыі – элементы сацыяльнай і культурнай спадчыны, якія перадаюцца ад пакалення да пакалення і захоўваюцца ў пэўных сацыяльных групах і класах на працягу доўгага часу, ахопліваюць аб’екты сацыяльнай спадчыны (матэрыяльныя і духоўныя каштоўнасці), працэсы і спосабы атрымання ў спадчыну сацыяльных норм. У якасці традыцый выступаюць вызначаныя грамадскія ўстаноўкі, нормы паводзін, каштоўнасці, ідэі, звычаі, абрады і г. д. [10].

Трэба адзначыць, што традыцыі – гэта не толькі гістарычны вопыт пакаленняў, практычныя набыткі грамадскай жыццядзейнасці, але і вусная перадача гістарычных звестак, апавядання і падання, што перадаюцца з пакалення ў пакаленне і па сваім змесце і форме ўспрымаюцца як звычайныя, замацаваныя нормы. Традыцыі з’яўляюцца важнейшымі механізмамі жыццядзейнасці розных сфер грамадскага жыцця (эканомікі, палітыкі, культуры, рэлігіі і інш.). Сучасны стан традыцый не з’яўляецца гарантам доўгага існавання, паколькі менавіта далейшае іх развіццё вызначае яе жыццяздольнасць у новых умовах.

Перабольшванне ролі традыцый можа мець таксама негатыўныя вынікі, калі іх выкананне арыентавана толькі на дакладнае ўзнаўленне мінулых ўзораў, а мэтазгоднасць традыцыйнага дзеяння, як і яго функцыянальная накіраванасць, не асэнсоўваецца. Такім чынам, традыцыя можа прывесці да кансерватызму і спынення новых тэндэнцый грамадскага жыцця, да парушэння пераемнасці пакаленняў у развіцці культуры. У такім выпадку традыцыі можна разглядаць як фармальныя ці рэакцыйныя, якія адлюстроўваюць перажыткі мінулых

грамадскіх адносін. У адрозненне ад іх прагрэсіўныя традыцыі не згубілі сваёй змястоўнай актуальнасці і асэнсоўваюцца як неабходныя.

Перадача і замацаванне традыцый можа ажыццяўляцца ў працэсе калектыўнай творчасці, у сямейным выхаванні і прафесійнай сферы. Носьбітам жывой традыцыі можа стаць з'ява, якая аддалена па часе і ў прасторы (напрыклад, антычнае мастацтва). У гэтым выпадку на аснове старой традыцыі складваецца і развіваецца новая, якая абапіраецца на класічную спадчыну мінулага, што звязана з яе паглыбленым разуменнем і вылучэннем на першы план найбольш прагрэсіўных аспектаў яе зместу.

Дасягненні сучаснасці кожны раз ставяць перад чалавецтвам новыя задачы, якія патрабуюць новых творчых адкрыццяў, якія ў сваю чаргу павінны абапірацца на развіццё творчых традыцый мінулага. Традыцыі з'яўляюцца асновай для наватарства, а наватарскія ідэі абапіраюцца на традыцыі, развіваюць і ўдасканалюць іх. На гэтай аснове яны фарміруюць новыя традыцыі, якія ў сваім часе паслужаць зыходнымі элементамі наватарства.

Наватарства – абнаўленне і ўзбагачэнне зместу і формы новымі мастацкімі дасягненнямі і адкрыццямі, тая сфера, дзе новае нараджаецца і далучаецца да гісторыі, уваходзіць у шматвяковую спадчыну чалавецтва [16].

Аднак новае не павінна ўзнікнуць на руінах старога, якое рушыцца без асаблівага асэнсавання. Традыцыя павінна ўспрымацца як аснова, зыходны пункт, база, на якой будуецца новыя перспектыўныя культурныя адкрыцці, узмоцненыя запасам ведаў і практычным вопытам мінулых пакаленняў.

Нацыянальная традыцыя валодае станоўчым дынамізмам, яна развіваецца і змяняецца пад уздзеянне новых прагрэсіўных тэндэнцый, на чым і грунтуецца яе ўстойлівасць і працягласць існавання у грамадстве. Шмат таго, што назапашана традыцыйнай культурай, адказвае сучасным патрабаванням, і менавіта гэта забяспечвае жыццядзейнасць традыцый.

Традыцыі і наватарствы супрацьлеглыя і адначасова ўзаемазвязаныя, узаемадапаўняльныя тэндэнцыі ў развіцці культуры. Наватарскія рысы не толькі фарміруюцца на падмурку традыцый, але і актуалізуюць іх, уключаюцца ў дынаміку сучаснага творча-культурнага працэсу і паступова самі становяцца традыцыямі.

На розных гістарычных этапах суадносіны паміж традыцыямі і наватарствам змяняліся, былі неаднолькавымі. Першую універсальную традыцыю мастацкай культуры стварае антычная цывілізацыя. Сярэднявечная культура, арыентаваная на сакральныя каштоўнасці, выступала ў якасці антытэзы да антычнай традыцыі, але разам з тым дапасавала да хрысціянскай ідэалогіі развітыя формы антычнай філасофіі, навукі, выяўленчага мастацтва. Гэты «селекцыйны» працэс адмаўлення састарэлых форм традыцыі і трансфармацыі яе лепшых дасягненняў працягваўся ў эпоху Адраджэння, Новага часу, рэалізаваўся ў культурнай творчасці XX – пачатку XXI ст. [1].

Беларускія культурныя традыцыі сфарміраваліся пры ўзаемаўплыве аўтэнтчнай народнай культуры і хрысціянскага светапогляду. Эпоха гуманістычнага Адраджэння здолела сінтэзаваць антычны рэалізм і эстэтызм з напружанай хрысціянскай духоўнасцю (Ф. Скарына, М. Гусоўскі, М. Смяцкі), гатычны і рэнесансны стылі ў архітэктуры і выяўленчым мастацтве). Барока як стыль эпохі Новага часу выступала ў якасці антытэзы да эпігонскай стылізацыі ў мастацтве і адначасова дапасавала да новага культурнага кантэксту папярэдня адкрыцці ў галінах эстэтыкі, красамоўства, тэатральнага і выяўленчага мастацтваў. Яно стварыла беларускі варыянт еўрапейскай мураванай архітэктуры, самабытны стыль драўлянага дойлідства XVII - XVIII стст. Нарматыўная эстэтыка класіцызму вярнулася да антычных і рэнесансных традыцый. Сінтэз класічных і барочных традыцый выявіўся ў літаратуры (М. Сарбеўскі, С. Полацкі), выяўленчым і тэатральным мастацтве.

Станаўленне новай беларускай літаратуры ў XIX ст., развіццё іншых відаў прафесійнага мастацтва ў Беларусі ў XX ст. адбываліся на аснове нацыянальных традыцый і наватарскіх адкрыццяў польскай, рускай і агульнаеўрапейскай мастацкай культуры [1].

Такім чынам, праблема традыцый і наватарства не можа быць зведзена да супрацьпастаўлення названых з'яў у якасці антыподаў – новага і старога, такое разуменне значна абмежавана па сваім змесце. Традыцыя не супярэчыць новаму і не выключае яго, а садзейнічае фарміраванню і развіццю новых тэндэнцый, плённа ўплывае на навацыі, жывіць розныя віды мастацтва, стварае непаўторны нацыянальны каларыт.

Важнай праблемай з'яўляецца вызначэнне спецыфікі нацыянальнай традыцыі ў параўнанні з паняццем «традыцыі» ўвогуле. Нацыянальныя традыцыі – гістарычна ўсталяваныя, адносна ўстойлівыя сацыяльныя з'явы, якія паўтараюцца і ўзнікаюць аб'ектыўна ва ўсіх сферах нацыянальнага жыцця, уласцівы пэўным нацыянальным асаблівасцям псіхалогіі той ці іншай нацыі, што перадаюцца, узнаўляюцца з пакалення ў пакаленне і замацоўваюцца праз грамадскую свядомасць [5]. У нацыянальных традыцыях адлюстраваны прыметы этнічных асаблівасцей псіхалогіі, гісторыя народа, вытокі яго развіцця, дзякуючы ім кожны чалавек суадносіць сябе з пэўным этнасам. Праз нацыянальныя традыцыі кожны народ ацэньвае рэчаіснасць самастойна і адчувае сябе непаўторнай, самабытнай нацыяй. Нацыянальныя традыцыі прысутнічаюць ва ўсіх асноўных сферах жыццядзейнасці грамадства і цесна звязаны з культурным, геаграфічным і палітычным асяроддзем. У нацыянальных традыцыях адлюстроўваецца спецыфічная рэакцыя на асаблівасці наваколля, а працяглае ўзаемадзеянне з ім забяспечвае непаўторнасць традыцый кожнага этнасу. Таму нельга лічыць, што розныя народы аднаго рэгіёну маюць адны і тыя ж ідэнтычныя нацыянальныя

традыцыі. Безумоўна, адзінае паходжанне і суседскія адносіны прыводзяць да ўзаемапранікнення культурных адметнасцей і стварэння падобных па форме і змесце традыцый. Аднак у іх прысутнічаюць спецыфічныя нацыянальныя асаблівасці, якія вызначаюць іх неаднастайнасць. А сфера дзейнасці нацыянальных традыцый не абмяжоўваецца толькі грамадскай псіхалогіяй, яна ахоплівае ўсе бакі жыцця чалавека і забяспечвае пераемнасць культуры пакаленнямі.

Азначэнне паняцця «традыцыі» ўвабрала ў сябе асаблівасці працэсу перадачы тых ці іншых каштоўнасцей з пакалення ў пакаленне, неабходнасць і актуальнасць гэтых каштоўнасцей, адносіны дадзенага пакалення да мінулага. Традыцыя – паняцце даволі шырокае, і ў значнай ступені яно амаль супадае з паняццем культура. Шматлікія даследчыкі раглядаюць паняцце «культура» менавіта праз сукупнасць традыцый, якія чалавецтва атрымала ў спадчыну ад мінулых пакаленняў (Б. Маліноўскі, С. Чарноўскі і інш.) [15]. Кожная фаза развіцця культуры пакідае пасля сябе спадчыну, якая змяняецца, развіваецца і пераплятаецца са здабыткамі мінулых перыядаў. Традыцыя складаецца са спалучэння гэтых элементаў, іх захавання, трансфармацыі і апрабавання часам. Традыцыя – гэта прысутнасць мінулага ў нас саміх, якая робіць нас адчувальнымі да ўплыву гэтага сацыяльнага факта [15].

Такім чынам, традыцыі з’яўляюцца своеасаблівым феноменам культуры. Яны адыгрываюць выключную ролю ў перадачы калектыўнага вопыту, у захаванні і ўзбагачэнні духоўнай і матэрыяльнай спадчыны, у забеспячэнні дзейснага развіцця культуры народа і этнаса ў цэлым. Традыцыі суправаджаюць чалавека ўсё жыццё, падтрымліваюць дух народа і не даюць нацыі загінуць. Пры іх страце народ непазбежна аказваецца ва ўмовах крызісу, а часам і губляе сваю нацыянальную адметнасць, самасвядомасць і гістарычную памяць.

Традыцыйная спадчына жыла з беларусамі праз усе стагоддзі, хоць забаранялася, зневажалася і фальсіфікавалася. У сучасны момант асабліва актуальнай становіцца праблема захавання традыцый, якія забяспечаць развіццё і росквіт маладой незалежнай дзяржавы Рэспублікі Беларусь.

*Дрыгін Анатоль Віктаравіч
аспірант кафедры этналогіі і фалькларыстыкі
Установы адукацыі «Беларускі дзяржаўны педагагічны
універсітэт імя Максіма Танка»*

СПІС ЛІТАРАТУРЫ

1. Беларуская энцыклапедыя. У 18 т. Т. 15. Мн., 1996.
2. Беларуская Савецкая Энцыклапедыя. У 30 т. Т. 26. М., 1976.
3. Бокань Ю. И., Антонов А. Н. Человеческий фактор: традиции и новаторство. М., 1988.
4. Кабашнікаў К. Месца фальклору ў сучасных славянскіх культурах // Фальклор і нацыянальнае адраджэнне: Матэрыялы XII Міжнар. з'езда славіністаў. Мн., 1998.
5. Капчеля В. М. Национальные традиции: сущность, генезис, перспективы развития. Кишинёв, 1991.
6. Краткая литературная энциклопедия. М., 1972.
7. Тайчынов М. Г., Мингбоев А. Психологические особенности использования народных традиций в воспитательной работе. М., 1991.
8. Мораль, традиции, воспитание: тез. докл. региональной конф., посвящ. 70-летию Великого Октября. Уфа, 1987.
9. Плахов В. Д. Традиции и общество: Опыт философско-социологического исследования. М., 1982.
10. Словарь современного русского литературного языка. М.; Л., 1963.
11. Традиции и обновление. Диалог мировоззрений: материалы Междунар. симпоз. Ч. 1. Н. Новгород, 1995.
12. Українська Радянська Енциклопедія. Київ, 1984.
13. Философская энциклопедия. М., 1969.
14. Чистов К. В. Народные традиции и фальклор. Л., 1986.
15. Шацкий Е. Утопия и традиция. М., 1990.
16. Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі. У 5 т. Мн., 1977.